

RUNSTENEN I RYSSBY KYRKA (Sm 39)

Av Sven B. F. Jansson

I en skrivelse av den 1 februari 1963 anhöll kyrkoherde B. Bexell på Ryssby församlings vägnar om tillstånd "att ur Ryssby kyrkas södra mur få framtaga en där befintlig runsten." Kyrkoherden avslutar sin skrivelse på följande sätt: "Det är givetvis för bygdens folk av stort intresse att få denna runsten friställd och placerad på lämpligt ställe på kyrkogården. Det skulle vara en stor glädje om det därvid lyckades oss att finna en oskadad runsten, som komme att utgöra en prydnad för platsen."

Bakgrunden till denna skrivelse är i korthet följande: När Ryssby gamla kyrka revs år 1844 påträffades under västra kyrkodörren en stor, okänd runsten. När den nya kyrkan samma år uppfördes — på praktiskt taget samma plats som medeltidskyrkan — använde byggmästaren givetvis stenarna från den rivna kyrkan som byggnadsmaterial. Också den nyfunna runstenen fick denna praktiska användning; den blev återigen inmurad och förunnades alltså endast att under mycket kort tid få skåda dagens ljus. Lyckligtvis hade A. B. Lindroth tillträtt befattningen som kyrkoherde i Ryssby år 1843, alltså året innan detta hände. Han förhindrade visserligen inte, att runstenen murades in och doldes, men han hann rita av stenen, medan den hade sin frihet. På sin teckning angav han dessutom på vilken plats stenen lades in, nämligen "till höger om södra Kyrkodörren nära fotmuren". Om Lindroth ej hade varit på platsen och om hans teckning ej hade bevarats, skulle vi inte ha haft någon som helst vetskap om runstenen i Ryssby kyrka.

Den uppgift om runstens plats inne i muren, som kyrkoherde Lindroth lämnar på sin teckning, gör ju ett mycket pålitligt intryck. Men å andra sidan kunde man ju ej vara alldeles säker på att kyrkoherden med egna ögon hade sett, när stenen

murades in. Han kunde ha fått uppgiften av byggmästaren, som kanske hade slagit sönder runstenen, lagt den i grunden som fyllning eller på annat sätt fördärvat stenen. Det förefanns onekligen en viss risk, att runstenen ej skulle återfinnas på den av Lindroth uppgivna platsen.

Med Riksantikvarieämbetets tillstånd gjordes ingreppet i södra kyrkmuren den 13 oktober 1964, och dagen därpå upptäcktes runstenen. Den visade sig ligga alldeles så som kyrkoherde Lindroth hade uppgivit. Stenen låg nämligen omedelbart Ö om södra ingången till kyrkan, 70 cm ovan markytan, direkt ovanpå fotmuren. Rotändan hade placerats intill dörrromfattningen; den högra smalsidan, som bär runinskrift, hade vänts utåt. Den runristade framsidan låg alltså uppåt i muren. Se fig. 1. Det förtjänar att anmärkas, att den stora och ohanterliga stenen tydligen hade lagts in med stor försiktighet och omsorg. Omsorgen om monumentet visade sig också däri att ett löst litet stycke, som tillhör runstensens nedre del, hade placerats invid det stora blocket.

Runstenen drogs ut ur muren den 14 oktober. Arbetet utfördes av preparator R. Wibeck med hjälp huvudsakligen av hemmansägaren Helge Johansson i Ryssby. Därefter lagades och restes stenen på den fria platsen i vinkeln mellan tornet och långhuset, 6 m SÖ om tornets sydvästra hörn. Se fig. 2.

Stenarten är gnejs med rödaktigt ytskikt. Ristningsytan har skadats svårt genom omfattande flagringar. Dessa skador har icke tillfogats stenen, då den 1844 murades in; den lindrothska teckningen visar, att skadorna är av äldre datum.

Stenens hela höjd är 250 cm, höjden över marken är 220 cm; största bredden (nedtill) 95 cm, tjockleken omkring 25 cm.

Ristning finns utom på framsidan också på högra smalsidan. På oskadade partier är ristningslinjerna enastående djupt huggna, flerstädes omkring 10 mm. Inga spår av gammal färg kunde iakttagas på ristningsytorna eller i linjerna. De största runorna är 21 cm höga, de minsta 13 cm.

Fig. 1. Ryssby-stenen frilagd i kyrkomuren. Foto J.-E. Anderbjörk. — The Ryssby stone exposed in the church wall.

Inskrift:

: kuni: sati: stin: þana: iftik

5 10 15 20

: suna: faþr: sin: milan: u... matar kuþa... :

25 30 35 40 45

*Gunni satti stæin þenna æftir Suna, faður sinn,
mildan orða
ok matar goðan.*

"Gunne satte denna sten till minne av Sune, sin fader,
mild i ord
och frikostig på mat."

Till läsningen: Runföljden 1—21 står på högra kantsidan. Skiljetecknet vid inskriftens början består, i likhet med övriga skiljetecken, av två mycket

djupt huggna punkter(:). 1 **k** har en sällsynt och karakteristisk form: huvudstavens övre del kröker svagt åt höger, och bistaven utgår åt *vänster*. Bistaven har upptill skadats av en brottspricka. Samma originella form som 1 **k** har inskriftens andra **k**-runa (44). I 2 **u** ligger bistavens utgångspunkt ett stycke nedanför huvudstavens topp. 3 **n** har dubbelsidig bistav i likhet med övriga **n**- och **a**-runor. I följande fyra fall sitter bistavarna påfallande lågt: 3 **n**, 25 **a**, 36 **a** och 37 **n**. 7 **t** har, liksom övriga **t**-runor (10, 19, 41), dubbeisidiga, lågt placerade bistavar. 11 **i** är ej stunget. 17 **i** står på ett ojämnt ställe; staven är därför något krokig. I 18 **f** har nedre bistaven ej huggits upp till ramlinjen. Skiljetecken saknas efter 21 **r**; ristningen på smalsidan avslutas i stället med ett litet kors av samma typ som korset på framsidan. Inskriften fortsätter där i ett runband till vänster på stenen. Detta band börjar överraskande högt upp, betydligt ovanför stenens mitt, och löper i en båge åt höger längs framsidans kanter. 26 **f** har svagt böjda bistavar, vilka båda når fram till ramlinjen. I 33 **m** finns mellan bistavarna och huvudstaven två mycket grunda och oskarpa punkter, en på var sida om huvudstavens topp. Trots att punkterna har en helt annan karaktär än de punkter, som utgör inskriftens skiljetecken, måste de vara avsiktligt insatta i runan. Även den andra **m**-runan (39) har försetts med likartade punkter, placerade på samma sätt. Inskriftens båda **m**-runor är alltså punkterade. Anledningen till att punkterna är så grunt huggna torde vara, att ristaren på grund av flagringsrisken ej har vågat hugga ned dem till normalt djup på de trånga ytorna mellan huvudstavens topp och bistavarna. Strax efter 38 **u** har ett stort stycke av ristningsytan flagat bort, varigenom hela fortsättningen av inskriften inom detta yttre runband har gått spårlöst förlorad. Det bortflagrade stycket mäter 45 cm; här har plats funnits för sex runor och ett skiljetecken, om man räknar med att de försvunna runorna har varit av samma storlek som de andra runorna inom detta band. — Inskriftens avslutning, runföljden 39—47, står mitt på stenen i ett band som upptill är sammanbundet med korset. Detta runband kommer på så sätt att bilda korsets stam. Runföljden skall läsas uppifrån och nedåt; den börjar omedelbart nedanför korset med den punkterade runan 39 **m** (se ovan 33 **m**). 41 **t** har förlorat toppen i den stora, nyss nämnda flagringen; högra bistaven är tydlig, medan den vänstra är så gott som fullständigt bortvittrad. 43 **r** har huvudstaven i en spricka i stenen; nedtill är runan något skadad genom en flagring, som har träffat högra bistaven och huvudstavens nedersta del. Bistaven kan dock skönjas i flagringens kant. Efter 43 **r** finns ej skiljetecken, men avståndet till 44 **k** är större än normalavståndet mellan runorna. Om 44 **k** se ovan 1 **k**. 47 **a** är svårt skadat genom flagring; av runan återstår endast ett stycke av bistavens vänstra del samt möjligen ett kort, svagt spår av huvudstavens topp. Mellan den skadade 47 **a** och skiljetecknet vid inskriftens slut har lagom plats funnits för en runa, men den är nu fullständigt bortflagrad.

Ryssby-stenen är alltså rest av Gunne efter hans fader Sune. Fadern prisas i inskriften för att han hade varit *mildr o[röda ok]*

Fig. 2. Ryssby-stenen rest. Foto J.-E. Anderbjörk. — The Ryssby stone erected in the churchyard.

mataR goðr. Runföljden som innehåller detta hedrande eftermäle är tyvärr skadad ungefär i mitten genom flagring, men man behöver inte tveka om vilka runor som har stått på det fördärvade partiet. Detta beror på att vi från andra håll väl känner

uttryckssättet. Inskriften är med andra ord vad eftermälet beträffar ej helt originell.

Sålunda är en sörmländsk runsten (Sö 130) från Hagstugan, Lids socken, rest till minnet av en man, som också prisas för att han var *mildr orða ok mataR goðr* (**:miltan:urþa uk:mataR kuþan:**). Väppebysten (U 703), Gådi-stenen (U 739) och Sövestad-stenen (Skåne, Danmarks Runeindskrifter nr 291) erbjuder paralleller till Ryssby-stenens uttryckssätt. Se vidare S. B. F. Jansson i *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 47:2, 1949, s. 182 f. samt *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 127 f. och s. 139.

Av särskilt intresse när det gäller Ryssby-stenen är emellertid de andra småländska runinskrifter, där liknande lovord om frikostighet på mat förekommer. På den skadade Ivla-stenen, Södra Ljunga socken (Sm 44) finner vi i det versifierade eftermälet efter den döde bl. a. just orden *mataR goðan* (**matR:kuþan:**). Också på Rörbro-stenen (Sm 37) förekommer i mycket berömande sammanhang ordet "mat": **mataR** (gen.).

Det är högst påfallande, att dessa småländska runinskrifter som prisa den döde för "matgodhet" alla befinner sig inom Sunnerbo härad. Avståndet från Ryssby kyrka till de andra två stenarna är ganska kort, fågelvägen endast 25—30 km.

Det ligger då nära till hands att fråga sig, om de tre runstenarna med sina ur innehållets synpunkt besläktade inskrifter kan ha samme ristare till upphovsman. Detta spörsmål kan nu, när Ryssbysten har kommit i dagen och kunnat närmare granskas, dryftas med utsikt till framgång, även om det givetvis i regel är riskabelt att hänföra osignerade ristningar till en och samme man.

Ryssby-stenens ristare har ej varit någon framstående runmästare, men han är i flera avseenden originell. Detta gäller såväl runformerna som inskriftens anordning på stenen. Hos denne ristare har, som ovan har framhållits, **k**-runan en mycket ovanlig form. Samma från normaltypen avvikande utseende har **k**-runan på Ivla-stenen. Tyvärr kan man numera ej kontrollera om **m**-runan också på denna sten har varit punkterad i likhet med vad fallet är på Ryssby-stenen; övre delen av den enda **m**-runa som förekommer på Ivla-stenen är nämligen bortflagrad. Där-

Fig. 3—4. Ryssby-stenens högra smalsida och framsida. Foto J.-E. Anderbjörk.
— Right edge and the face of the Ryssby rune-stone.

emot kan man konstatera, att alla andra runor är formade på samma sätt som Ryssby-stenens runor. Ordskillnadstecknen består i båda fallen av två punkter (:).

Bortsett från eftermälets besläktade utformning finns överensstämmelse mellan Ryssby-stenen och Ivla-stenen i ingressens formulering; i båda fallen finner vi uttrycket *satti stæin þenna* i st. f. det också i småländska inskrifter vanliga uttrycket *ræisa stæin*.

Till detta kan fogas några högst karakteristiska överensstämmelser i "stavningen". På Ivla-stenen finner man ordet *broður*

Fig. 5. Intresset var stort i bygden. Foto H. Larsson. — Interest was great among the local people.

(ack.) ristat **bruþr** i st. f. **bruþur** och ordet *matar* (gen.) ristat **matr** i st. f. **matar**. På Ryssby-stenen får vi ett exempel på samma "förkortade" stavning: *faður* (ack.) ristas där **faþr** i st. f. **faþur**. Man kan också jämföra Ryssby-stenens **milan** för **miltan** (*mildan*, ack.) med Ivla-stenens **atra** för **altra** (*aldra*). I båda dessa fall är sålunda en runa utelämnad i *ld*-förbindelser.

Också inskrifternas anordning på de två stenarna visar besläktade drag. I båda fallen har runor ristats även på den högra smalsidan, medan de smäländska runstenarna eljest i regel — liksom runstenar överhuvudtaget — endast bär ristning på den ena breddsida.

Man har alltså rätt att hävda, på grund av överensstämmelser i huggningsteknik, runformer, skrivningar, språkligt innehåll och inskrifternas yttre anordning, att Ryssby-stenen och Ivla-stenen har huggits av en och samme ristare.

Vad den ovan s. 230 nämnda Rörebro-stenen beträffar visar den

inga lika säkra yttre tecken på att vara ristad av samme man som Ryssby- och Ivla-stenarna. Vid en granskning av traktens runstenar kan man däremot finna ytterligare en sten, som med i det närmaste lika stor säkerhet som Ivla-stenen kan attribueras till Ryssby-stenens ristare. Det är den märkliga runstenen i Transjö, Hjortsberga socken (Sm 5), belägen fågelvägen omkring två mil NÖ om Ryssby kyrka.

Transjöinskriften lyder:

:kotr:sati:sten:þana:eftR:ketil:

**:sun:sin:han:faR::mana:mesr o:niþikR:eR a:eklati:ali
tunþi**

*Gautr satti stæin þenna
æftiR Ketil, sun sinn.*

*Hann var manna
mæstr oniðingR;
eR a Ænglandi
aldri tynði.*

"Göt satte denna sten
efter Kätil, sin son.

Han var av människor
den störste 'oniding'.
I England livet
han förlorade."

Överensstämmelserna mellan de tre runstenarna är av flera olika slag. I likhet med Ryssby-stenen börjar Transjöinskriften på högra smalsidan, där uttrycket ... *satti stæin þenna* ... återfinns. Runornas former är slående lika. Sålunda har **k**-runan också på Transjö-stenen bistaven till vänster om huvudstaven, och **m**-runan är punkterad. Ordskillnadstecknen har även här formen av två punkter (:).

Vad skrivningarna beträffar finner man två onöjaktiga "stavningar" som bägge leder tankarna till Ryssby- och Ivla-inskrifterna: **mesr** i st. f. **mestr** och **ali** i st. f. **altri** (*aldri*, dat. av *aldr*, m. 'liv'). — Eftersom ordet *oniðingR*, "oniding", i Transjöstenens strof snarast betyder 'frikostig, gästfri man', kan man även i inskriftens innehåll möjligen finna en viss likhet med Ivla- och Ryssby-stenarna.

Slutligen kan bland likheterna mellan de tre inskrifterna anföras, att eftermälet i alla tre fallen har versform: Ryssby-inskriftens slut består av två versrader i fornyrdslag, Ivla- och Transjöinskrifternas av fyra rader.

Runversen på Transjö-stenen, som alltså utgörs av en halvstrof, en s. k. helming, inleds med versparet *Hann vaR manna/mæstr onidōingR*. På exakt samma sätt börjar runversen på den ovan s. 232 nämnda Rörbro-stenen i Nöttja socken: **han uaR:mana:mestr: uniþiKR**.

Det kunde vara frestande att av denna slående överensstämmelse i uttryckssättet draga slutsatsen, att dessa båda sydsmländska runstenar har ristats av samme man. Trots vissa uppenbara likheter av skilda slag mellan ristningarna, torde detta emellertid icke vara fallet. Vid en närmare granskning framträder nämligen bestämda olikheter i stavningen och därtill kommer, att runorna **k** och **m** saknar de för Transjö- och Ryssby-stenarna utmärkande dragen.

Hur vanskligt det är att bygga en ristarattribuering på överensstämmelser i den språkliga formuleringen belyses på ett slående sätt av Transjö-inskriftens omedelbara fortsättning: *eR a Ænglandi/aldri tynði*. Det förhåller sig nämligen så att också detta verspar har en exakt motsvarighet på en annan runsten. Inskriften på Vist-stenen i Västergötland (Vg 187) slutar på följande sätt: **eR-a ok-lanti-altri-tyñþi**. Den västgötska stenen visar eljest inga likheter med Transjö-stenen, och det är uteslutet, att samme ristare i dessa fall har hållit i mejseln. Det vokalallitererande versparet har tydligen varit formelartat allmångods. Detsamma torde kunna sägas också om de två första raderna i Transjö-stenens helming och om Ryssby-stenens verspar **mildan orða/ok mataR godan**.

Starka skäl talar enligt min mening för att Ivla-, Transjö- och Ryssby-stenarna har ristats av samme man. Det är då av en viss vikt, att Transjö-stenen är rest till minnet av en man, som har deltagit i en färd till England och där förlorat livet. Detta ger en antydning om att den nu påträffade Ryssby-stenen, som kan vara den äldsta av de tre stenarna, har ristats under 1000-talets förra hälft.

SUMMARY

S. B. F. Jansson: The Rune-stone at Ryssby Church.

The author gives an account of a rune-stone built into a wall of Ryssby Church. Until the stone was removed from the church wall in 1964, it was known only from a drawing made in 1844 by the then vicar of Ryssby. The inscription runs:

Gunne raised this stone in memory of Sune, his father

Gentle in speech

Generous with food

According to the author, the stone was carved by the same rune master as carved two other stones in Småland—the Ivla and Transjö rune-stones. The inscription dates from the first half of the eleventh century.